

ИВАН ПЕТРОВ ТАФРАЛИ И ПРЕГОВОРИТЕ НА РУСИЯ С ХЕТМАН БОГДАН ХМЕЛНИЦКИ

Андрей Андреев

През 1648 г. в Украйна избухнало въстание, ръководено от Богдан Хмелницки, провъзгласен за хетман на запорожките казаци. Движението завършило с присъединяването на левобрежна Украйна към Русия. За повод послужили опитите на полските власти да ограничат привилегиите на казашкото население, както и известен религиозен натиск на католическата църква по отношение на преобладаващите източноправославни християни.

Още от самото начало въстаниците постигнали значителни успехи. Победите им през месец май 1648 г. над полската армия при Жълти води и Корсун и съюзът с Кримското ханство превърнали Хмелницки в значителен фактор за бъдещата съдба на Украйна. Съзнавайки, че не е в състояние да издържи една продължителна война с Реч Посполита, хетманът още на 8 юни 1648 г. изпратил официална молба до руския цар за приемането на Украйна в състава на Русия, при условие че привилегиите на казациите ще бъдат запазени. Междувременно въстаническата армия спечелила победа в битката при Пилавци, а на следващата 1649 г., през месец август, бил подписан Зборовския договор с полския крал, но договорот не се изпълнявал от подписалите го страни.

В началото на 1651 г. в Москва бил свикан земски събор, за да разгледа въпроса за Украйна. През юни същата година армията на полския крал Ян-Казимир нанесла тежко поражение на въстаниците при селището Берестечко. Поради това съборът не бил взел конкретни решения. Б. Хмелницки трябвало да приеме Белоцерковския договор от септември 1651 г. Последният бил нарушен още през пролетта на 1652 г. и войната продължила. На 1 октомври 1653 г. свиканият още през юни земски събор в Москва взел решение да се обяви война на Реч Посполита за присъединяването на Украйна и Белорусия. През същия месец заминало и пратеничество начело с боярина В. Бутурлин. Казаците взели окончателно решение за присъединяване към Русия на свиканата Переяславска рада, открита с реч на Хмелницки на 8 януари 1654 г.

Войната с Полша продължила дълго. По това време Русия воювала и с Швеция. С Реч Посполита през 1667 г. било подписано примирие в

селището Андрусово. Условието му са потвърдени през 1686 г. при сключването на „Вечния Мир“ между двете държави¹.

Известни са усилията на Петър Парчевич за прекратяване на войната между Русия и Полша и за създаване на антитурска коалиция. Той получил през януари 1657 г. пълномощия за преговори, титлата „императорски съветник“ и благородническо звание. П. Парчевич се срещнал с Богдан Хмелницки в Чигирин и получил съгласието му за помирение с Реч Посполита².

Встрани от изследванията обаче остава важното участие на друг един българин в преговорите с хетман Б. Хмелницки — Иван Петров Тафрали, българин на руска служба, който провеждал преговорите с украинските казаци от самото им начало и вероятно е участвал в пратеничеството на В. Бутурлин. Този наш съотечественик, служил на двама руски владетели като резидент в Цариград и доверен дипломат, изпълняващ специални поръчки, всъщност е почти неизвестен на историческата наука. Тук си поставяме за цел да изясним, макар и частично, ролята му в преговорите на Русия с украинския хетман и да подчертаем някои от неговите заслуги пред руското правителство, за което работил в средата на XVII в.

Иван Петров Тафрали е забравен както в България, така и в Русия — държавата, на която служил през 30-те — 50-те години на XVII в. Името му се споменава само от Н. Каптерев и А. Муравъев — руски църковни историци, работили през XIX в. Продължителен период от време в Русия под „грък“ се разбирало източноправославен християнин и Иван Тафрали фигурирал именно като грък в архивите на Посолския приказ. Подведени от източниците, споменатите автори приемат, че е грък³. Н. Каптерев споменава и родното място на Ив. Петров — град Ловеч, но за съжаление не посочва откъде е почерпил това сведение.

За близо две десетилетия Ив. Тафрали бил една от основните фигури на руската външна политика. Първоначално служел като драгоманин към Високата порта, което му давало достъп до важни сведения за турската политика. По времето на преговорите му с Богдан Хмелницки той вече бил приел свещенически сан.

През този период (а и преди това, както и по-късно) събирането на сведения за противника не представлявало необичайно занимание. Голям брой хора оказвали подобни услуги срещу заплащане или поради други причини. Случаят с Ив. Тафрали е по-различен. Той бил „резидент“ на русите в Цариград в пълния смисъл на тази дума. Успял да създаде мрежа от информатори, да поддържа връзка с източните патриарси и с подчинените им митрополити, лично да се осведомява за решенията на Високата порта и редовно да изпраща информация до Москва. За последната дейност българинът имал и куриери, най-често монаси, събиращи милостиня, или търговци, пътуващи до руските земи. Ежегодно му били изпращани значителни суми, използвани вероятно за заплащане на сведения, поддържане на куриерската мрежа и за подкупи на високопоставени турски сановници. Тафрали изпращал сведения и от други градове на Османската империя, доказателство за твърде широките му контакти⁴.

Част от сведенията Ив. Тафрали предавал лично при посещенията си в руската столица, други били носени от негови куриери, като в Посолския приказ записвали кой изпраща съответния човек. Така например през 1633 г. Коста Георгиев донесъл писма от цариградския патриарх Кирил и от Ив. Тафрали. През 1634 г. последният посетил Москва, като донесъл грамота и „тайни писма“ от турския посланик Тома Кантакузин. Той пътувал заедно с някой си Стойко, който събирал милостиня и имал препоръчително писмо от цариградския патриарх⁵.

През 1637 г. Тафрали отново посетил Москва. Този път той представил в Посолския приказ писмо от цариградския патриарх Кирил и от севастиийския митрополит Йосиф, както и своя доклад⁶.

Прави впечатление свободният достъп, който имал Ив. Тафрали до столицата. Преминаването през граничния град Путивъл не било свободно за всички желаещи да посетят руската столица. По-маловажните събирачи на милостиня получавали дарове от путивълския воевода, за което той бил специално упълномощен с грамота още от цар Михаил Романов (1613 — 1645 г.). Пътуването до Москва ставало след размяна на писма между воеводата и Посолския приказ⁷. За Тафрали и за куриерите тази практика не се отнасяла. Той имал свободен достъп до столицата при всяко свое посещение. Освен свои доклади, той е доставял материали, изпращани от източните патриарси и видни митрополити от покорените от турците територии.

Така например през 1640 г. Ив. Тафрали донесъл грамота от йерусалимския патриарх Теофан и писмо от одринския епископ Калиник. На следващата година куриерът Манол, син на Петър, предал в Москва писма от Тафрали и от инокосвещеник Мелентий от Цариград⁸. За разлика от почти всички духовници от православния Изток, които прекарвали продължително време в руската столица, Ив. Тафрали не се задържал дълго в нея. Явно той я е посещавал с точно определена цел, след което се връщал в Цариград.

Нов доклад Ив. Тафрали изпратил и на следващата 1644 г., а през 1645 г. препраща и писмото на игумена на Преображенския манастир Яков с молба да се отпуснат пари на манастира⁹.

Управляващите в Русия са имали голямо доверие във верността и дипломатическия такт на Ив. Тафрали, за да му поверят изключително отговорната мисия в Украйна. Присъединяването на последната било въпрос на чест и на демонстрация на апетитите на руската държава за важна роля поне в тази част на Европа. Връщането на Киев, мястото на възникването на древната руска държава, представлявало задача от първостепенна важност за правителството на цар Алексей Михайлович (1645 — 1676 г.). Постигане на договореност с водачите на въстанието било трудна и почтена мисия. Ив. Тафрали имал качествата, а вероятно и контактите, за да я изпълни.

Не е известно кога Ив. Тафрали отпътувал от Цариград за Украйна. Възможно е това да е станало в самото начало на въстанието, тъй като докладите от турската столица секват след 1646 г. През 1654 г. Ив. Тафрали

се срещнал с цар Алексей при Смоленск. Според документите, той е пътувал с молдавския посланик Никифор Иванов, завръщаш се от Чигирин, резиденцията на Хмелницки. Срещата станала след провеждането на Переяславската рада, на която официално било обявено желанието на казаците да се присъединят към Русия¹⁰. Продължителното отсъствие на българина от Цариград не можело да направи впечатление на турците, тъй като по това време той вече не работел като драгоманин, а бил приел духовен сан. Последното облекчавало преговорите му с Б. Хмелницки. Един от казашките лозунги извеждал на преден план православието срещу католическите свещеници в Украйна и един православен духовник бил възприеман благосклонно по това време в Запорожката Сеч¹¹.

Докладите на Ив. Тафрали от Украйна се пазели в Посолския приказ, в сандък с надпис „Литовски дела“. Там се намирала цялата документация по преговорите с Б. Хмелницки и с Полша, във връзка със събитията в Украйна от средата на XVII в.¹² Заедно са поставени посоченото по-горе писмо за срещата с цар Алексей Михайлович при Смоленск, послание на Ив. Тафрали от 1646 г., доклад на княз Никита Ив. Одоевски какви грамоти са давани на полските комисари, отнасящ се за 1656 г. и 1657 г., писмо на хетман Б. Хмелницки до цар Алексей и един твърде интересен за нас документ — отчет на Ив. Тафрали за разговорите му с Б. Хмелницки, с дата 1657 г. Изясняването на съдържанието на тези документи би представлявало интерес за българската история. За съжаление при описването на Посолския приказ е отбелязано, че точно тези ръкописи са повредени в значителна степен. Въпреки това, на базата на тези оскъдни данни може да се твърди, че в преговорите с украинския хетман Б. Хмелницки руската страна е представяна от наш сънародник, който бързо станал ключова фигура в сложната дипломатическа битка за съдбата на украинските земи. Широко известно е, че посредник за сключване на мир бил българският католически епископ Петър Парчевич, но не е установено със сигурност дали се е срещал с Ив. Тафрали. Н. Каптерев пише, че Тафрали разговарял с „латинския епископ Петър“¹⁴. Тук явно става дума именно за Петър Парчевич. Каква е била тази среща и какво са дискутирали на нея двамата български дипломати, сигурно ще остане неизвестно. Твърде смело би било предположението, че двамата се договорили да действат в интерес на България. Знае се, че Петър Парчевич си поставил за задача да действа за създаване на антиосманска коалиция, чиято война с Турция би довела до освобождението на българските земи. По тази причина той е твърде настоятелен при преговорите за примирие на Б. Хмелницки с Полша. Задачите на двамата са твърде различни. Но през 1657 г. цар Алексей Михайлович в писмо до патриарх Никон (1652 — 1658 г.) споменава, че си погубва душата във война с християни, а би спечелил вечна слава и Божията милост в една война срещу неверните¹⁵.

Събирането на разпилените данни за живота на Иван Петров Тафрали вероятно би осветлило интересни моменти и от българската, и от руската история през XVII в. Дипломат и шпионин, пръв създал модерна разузнавателна и куриерска мрежа, оказал значителни услуги на Русия,

включително и при преговорите с Б. Хмелницки, Тафрали днес е назаслужено забравен. Мотивите за дейността му можем да търсим не само в парите, които получавал от Москва. Служейки на единствения независим източноправославен владетел, Ив. Тафрали намерил за себе си един от малко възможните начини за съпротива срещу Османската империя през XVII в.

Бележки

¹ Соловьев, С. М. История России. Т. XI — XII, М., 1961.

² По-подробно: Дуйчев, Ив. Политическата дейност на Петър Парчевич за освобождение от турско владичество. — В: Българо-румънски връзки и отношения. С., 1965; Заборовский, Л. В. Русская и польская дипломатия и „Восточный вопрос“ накануне и на первом этапе войны между Россией и Речью Посполитой (1654 — 1667). — В: Сб. Юго-восточная Европа в эпоху феодализма. Кишинев, 1973.

³ Муравьев, А. Сношения России с Востоком по делам церковным. СПб., 1858; Каптерев, Н. Характер отношений России к православному Востоку в XVI и XVII столетиях. Изд. 2-е, Сергиев посад, 1914.

⁴ ЦГАДА, ф. 52 (Сношения России с Грецией), 1637, № 2, 1660, № 8, 9.

⁵ Опись архива Посольского приказа 1673 года. Вып. 4, М., 1990 (подготовил к печати В. И. Гальцов, под редакцией С. О. Шмидта), 68 — 72.

⁶ Пак там, с. 75.

⁷ Андреев, А. Иван Петров Тафрали — българин на руска служба през XVII в. — Епохи, № 2, В. Търново, 1993, 78 — 82.

⁸ Опись архива Посольского приказа..., 80 — 81.

⁹ Пак там, с. 83, 88.

¹⁰ Пак там, с. 498.

¹¹ Каптерев, Н. Цит. съч., с. 197.

¹² Опись архива Посольского приказа..., с. 185.

¹³ Пак там, 185 — 186, 472, 498.

¹⁴ Каптерев, Н. Цит. съч., с. 198.

¹⁵ Бартенев, П. Собрание писем царя Алексея Михайловича. Москва, 1856, с. 184.